

*Till riksdagen***Riksdagens lokalfrågor på längre sikt m. m.****Utredningsskedet före arkitekttävlingen**

Styrelsen för riksdagens förvaltningskontor genomförde 1967–1968 under medverkan av byggnadsstyrelsen och av denna anlitade konsulter en utredning av riksdagens lokalfrågor på längre sikt. Byggnadsstyrelsen avgav i mars 1968 ett betänkande med titeln "Riksdagens hus".

Utredningen, som var teknisk-ekonomisk, tog sikte på tre alternativa lösningar av riksdagens och riksdagsbibliotekets mera långsiktiga lokalprogram:

Alt. 1 Ombyggnad av nuvarande riksdagshus

Alt. 2 Nybyggnad på Helgeandsholmen

Alt. 3 Nybyggnad på Nedre Norrmalm

Inom ramen för alt. 3 hade tre underalternativ för riksdagshusets placering på Nedre Norrmalm (vid Gustav Adolfs torg) närmare studerats, som i betänkandet beskrevs så:

3 a, förläggning till kvarteren Johannes Större, Vinstocken och Jakob Mindre med gräns i norr mot Jakobsgatan samt innebärande i stort sett en anpassning till cityplanen (City 67) och sålunda små förändringar av denna;

3 b, förläggning till kvarteren Vinstocken och S:t Per samt del av kvarteret Jakob Mindre, innebärande ett överskridande av Jakobsgatan norrut och måttliga förändringar av cityplanen;

3 c, förläggning till kvarteren Vinstocken och S:t Per samt del av kvarteret Jakob Mindre, innebärande ett överskridande av Jakobsgatan norrut och relativt stor omarbetning av cityplanen för området söder om Herkulesgatan.

På grundval av funktionella, tekniska, ekonomiska och genomförandefaktorer rekommenderade byggnadsstyrelsen alt. 2, nybyggnad på Helgeandsholmen. Ett slutligt ställningstagande borde enligt byggnadsstyrelsens mening dock baseras även på en bedömning av de stadsbildsmässiga synpunkterna och de risker som alt. 2 härvidlag innebar. Hänsyn borde också tagas till att byggnaderna inom hela det statliga området som omfattar norra delen av Gamla stan, Helgeandsholmen och de delar av Nedre Norrmalm som är eller avses komma i statlig ägo inom en period av ett par decennier med få undantag kommer att beröras av lokalplanerings- och byggnadsåtgärder. Härtill kommer de förändringar utanför den statliga sektorn som betingas av Stockholms stads saneringsplaner.

En förläggning av riksdagshuset till Nedre Norrmalm skulle innebära omfattande ingrepp i befintlig bebyggelse och medföra betydande

kapitalinvesteringar. Åtgärderna kunde då endast motiveras av att riksdagen därigenom erhåller optimala funktionella förhållanden samtidigt som högt ställda anspråk i fråga om stadsbild och stadsmiljö tillgodoses. Av underalternativen ansågs 3 a ha lägst funktionsvärde. I de studier och värderingar som gjordes utgick byggnadsstyrelsen från att det befintliga riksdagshuset skulle rivs.

I sitt yttrande över byggnadsstyrelsens utredning ansåg Stockholms stadskollegium sig icke kunna tillstyrka att annat underalternativ än 3 a skulle medtas i en tilltänkt arkitekttävling.

Styrelsen för riksdagens förvaltningskontor hemställde hos riksdagen om uppdrag att utarbeta program för en arkitekttävling i princip enligt alternativen 1, 2 (om- resp. nybyggnad på Helgeandsholmen) och 3 a.

Bankoutskottet ansåg att *förberedelserna* för tävlingen borde omfatta även underalternativen 3 b och 3 c. Detta blev också riksdagens beslut i maj 1968.

Under det fortsatta arbetet med programmet för tävlingen blev det helt klart att staden motsatte sig en lösning enligt alt. 3 b och 3 c. Beträffande frågan om alt. 3 a hade värderingsgrunderna ändrats i ett par avseenden. Dels skulle det befintliga riksdagshuset med stor sannolikhet komma att ligga kvar även om riksdagen flyttade från Helgeandsholmen. Några stadsbildsmässiga vinster skulle därför inte uppstå. Dels reducerades redan från början det planerade statliga förvaltningsområdet på Nedre Norrmalm. Riksdagens framtida expansion skulle ytterligare minska detsamma. Alt. 3 uteslöt därför helt ur förslaget till tävlingsprogram.

Vid 1969 års vårsession beslutade riksdagen, på hemställan av styrelsen för riksdagens förvaltningskontor, att programmet för arkitekttävlingen skulle avse förslag till riksdagshus enligt i princip något av alternativen 1 eller 2 och att förberedelserna för arkitekttävlingen skulle avse en nordisk arkitekttävling. Styrelsen för riksdagens förvaltningskontor utsåg därpå en prisnämnd på elva personer med riksdagsledamoten Sigurd Lindholm som ordförande.

Vid 1969 års höstsession fastställde riksdagen program för en allmän nordisk arkitekttävling om riksdagshus i Stockholm och uppdrog åt förvaltningskontorets styrelse att genomföra tävlingen i enlighet med det fastställda programmet.

### Tävlingsprogrammet

Programmet godkändes av prisnämnden i juni 1970 och programhandlingarna var färdigställda i september 1970.

Ur tävlingsprogrammet:

I avvaktan på att riksdagen skall få permanenta lokaler på Helgeandsholmen kommer den att från den 1 januari 1971 vara inrymd i provisoriska lokaler i det kulturhus jämte teater och hotell som är under uppförande vid Sergels torg. För riksbanken planeras en nybyggnad i kv. Fyrmörsaren vid Brunkebergstorg.

Före ett slutligt ställningstagande beträffande sin permanenta byggnad

önskar riksdagen få såväl nybyggnads- som om- och tillbyggnadsalternativen ytterligare belysta genom en arkitekttävling. För att säkerställa att ombyggnadsförslag erhålles har sex arkitekter eller arkitektgrupper särskilt inbjudits att inkomma med förslag.

För samtliga tävlande gäller samma programförutsättningar med undantag av att för de inbjudna gäller villkoret att det nuvarande riksdagshuset skall bibehållas på ett sådant sätt att den ursprungliga arkitekturen i väsentliga avseenden bevaras. Däremot har de inbjudna frihet att föreslå rivning av det nuvarande riksbankshuset. Övriga tävlingsdeltagare må efter eget övervägande föreslå hel nybyggnad eller behålla nuvarande bebyggelse i större eller mindre utsträckning.

Tävlingsområdet omfattar hela Helgeandsholmen jämte närmast omgivande vattenområden.

Riksdagshuset skall inrymma plenisal, utskottslokaler och ledamotsrum för 350 riksdagsledamöter, restaurang, administrations- och service-lokaler. Den sammanlagda programytan är ca 26 000 m<sup>2</sup>.

För första gången vid en nordisk arkitekttävling kommer de inlämnade tävlingsförslagen att utställas före prisnämndens bedömning.

Vid bedömningen kommer stor vikt att läggas vid att riksdagens lokalmässiga och funktionella behov kan tillgodoses, att de av verksamheten och läget betingade arkitektoniska och stadsbildsmässiga kraven är väl beaktade samt att förslagen är ur teknisk och ekonomisk synpunkt genomförbara.

Prisnämnden har att på grundval av tävlingsresultatet avge förslag till riksdagen beträffande lösning av riksdagens byggnadsfråga.

Tävlingen är en nordisk tävling i två steg, av vilka det första är en kombinerad allmän och inbjuden tävling.

Det andra steget är en omedelbart följande inbjuden tävling. Minst sex av förslagsställarna i det första steget kommer att inbjudas att delta i det andra steget. Förslagsställarna är anonyma även i det andra steget.

Prisnämnden har rätt att avbryta tävlingen efter första steget om tävlingen gett en god och allsidig belysning av byggnadsfrågan och prisnämnden därmed kan rekommendera ett av förslagen att läggas till grund för utförande.

### Tävlingens första steg

Under inlämningstiden april–maj 1971 registrerades 114 förslag.

Tävlingsförslagen var före och under bedömningstiden utställda på Galärvarvet, Djurgården, Stockholm i maj och augusti 1971. Efter första stegets avgörande var förslagen ånyo utställda december 1971–januari 1972 på samma plats.

Prisnämnden tog sitt beslut den 26 november 1971. Det fullständiga utlåtandet föreligger tryckt i kontorsoffset. Prisnämndens allmänna bedömning och ställningstagande samt omdöme om de till andra steget uttagna förslagen är publicerade i "Tävlingsbladet" 7/71.

Prisnämnden fann inte skäl att avbryta tävlingen efter första steget.

Till bearbetning i tävlingens andra steg valde prisnämnden åtta förslag, som representerade principiellt olika och möjliga sätt att lösa riksdagens byggnadsfråga på Helgeandsholmen eller i dess omedelbara närhet inom tävlingsområdet. Fyra av dessa förslag var ombyggnadsförslag och fyra nybyggnadsförslag.

Av ombyggnadsförslagen representerade två, nr 003 "Forum" och 022 "Norrström", lösningar som siktade till att bevara, inte bara det gamla Riksdagshusets yttre, utan även alla väsentliga interiörer. I dessa förslag var riksbankshuset ersatt med nybyggnader även om dess fasad mot Riksgatan bevarades i det ena, nr 022. De andra två visade lösningar, där de gamla kammarlokalerna och det stora trapphuset rivits och ersatts med nybyggda volymer. I förslag nr 028 "Av-om-till" bevarades sålunda det gamla Riksdagshusets fasader, medan riksbankshuset ersattes med nybyggnader. I förslag nr 013 "Aron II" bevarades yttermurarna, både av det gamla Riksdagshuset och riksbankshuset.

Av nybyggnadsförslagen visade två förslag, nr 016 "Censeo" och 066 "Nybyggnad Norrström", byggnader förlagda till Helgeandsholmen, parallella med och anknyttande till Riksgatan på liknande sätt som de befintliga byggnaderna. Från dessa skilde de sig dock stadsbildsmässigt, framför allt i det att byggnadsvolymerna förskjutits mot väster, lämnande ett större fritt utrymme framför Slottet. Två förslag, nr 017 "4263 I" och 058 "S", visade idén att anknyta Riksdagshuset till Norrmalms bebyggelse och därigenom frigöra vattendraget på ett sätt, som öppnar nya storslagna vyer och som landskapsmässigt anknyter till förhållandena före Norrbros tillkomst. Helgeandsholmen är i dessa förslag bortschaktad.

#### Tävlingens andra steg och slutresultat

Lokalprogrammet för tävlingens andra steg reviderades endast i mindre omfattning. Inbjudan gick ut i mars 1972. Åtta fullständiga förslag inlämnades i juni 1972. De var under bedömningstiden utställda i Gamla Riksdagshuset i september 1972. Efter tävlingens avgörande var samtliga förslag utställda i Kulturhuset vid Sergels torg, Stockholm, i november–december 1972.

Prisnämnden höll sitt slutsammanträde den 2 november 1972. Tävlingsresultatet offentliggjordes den 28 november 1972. Det är publicerat i "Tävlingsbladet" 9/72. En förteckning över obelönade tävlingsdeltagare från första steget är daterad den 10 november 1972.

I sin bedömning av tävlingsbidragen kom prisnämnden fram till att riksdagen borde uppföra en nybyggnad på Helgeandsholmens västra del och att till grund för vidare planering borde läggas förslag nr 016, "Censeo", vilket tilldelades 1:a pris. I övrigt fördelades priser och inköp enligt följande.

|           |                |                       |        |
|-----------|----------------|-----------------------|--------|
| 2:a pris, | förslag nr 066 | "Nybyggnad Norrström" | (Nyb.) |
| 4:e pris, | förslag nr 022 | "Norrström"           | (Omb.) |
| 5:e pris, | förslag nr 013 | "Aron II"             | (Omb.) |
| Inköp,    | förslag nr 058 | "S"                   | (Nyb.) |
| Inköp,    | förslag nr 028 | "Av-om-till"          | (Omb.) |
| Inköp,    | förslag nr 011 | "Aron I"              | (Omb.) |
| Inköp,    | förslag nr 070 | "Nu vilar ön"         | (Nyb.) |

Något 3:e pris utdelades inte.

Prisnämndens beslut var inte enhälligt. Ledamöterna Astrid Kristenson och Thorsten Larsson reserverade sig och anförde att tävlingsresultatet visar att det är möjligt att på Helgeandsholmen hysa riksdagen genom ombyggnad av det gamla Riksdagshuset. De rekommenderade därför riksdagen att till grund för utförande lägga förslag nr 022 "Norrström".

I en annan reservation anförde ledamöterna Sigurd Lindholm, Hans Borgström och Aarno Ruusuvaori att förslag nr 066 "Nybyggnad Norrström" p. g. a. vissa kvaliteter borde placeras före förslag nr 016 "Censeo". Till i denna reservation gjorda uttalanden anslöt sig experten för prisnämnden Kjell Lund.

Slutligen framhöll ledamöterna Ola Ullsten och Nils Hallerby i ett särskilt uttalande att de inte kunde rekommendera riksdagen att lösa sin byggnadsfråga enligt något av de prisbelönda förslagen. Riksdagens lokalfråga på längre sikt borde bli föremål för ny utredning. Tills vidare borde riksdagen kvarligga vid Sergels torg.

Sista avsnittet av prisnämndens allmänna utlåtande är i sig en reservation:

Prisnämndens ställningstagande utgår från att riksdagens beslut i byggnadsfrågan skall fattas i anslutning till tävlingen och att byggandet skall genomföras så att riksdagen i början av 80-talet kan flytta till egna lokaler på Helgeandsholmen.

Skulle avsevärda förskjutningar uppstå i detta tidsschema kan man inte utesluta att sådana förändringar kan komma att ske — i de programkrav som skall tillgodoses, i de stadsplanemässiga, tekniska och ekonomiska förutsättningarna för genomförandet samt i de värderingar som påverkar besluten — att avgörandet skulle kunna komma att gå i annan riktning än om riksdagen nu följde prisnämndens förslag.

#### Remissinstanserna

I januari 1973 översändes tävlingsresultatet och prisnämndens bedömning för yttrande till vissa myndigheter och organisationer.

Följande remissinstanser har inkommit med yttrande:

Byggnadsstyrelsen  
Länsstyrelsen i Stockholms län  
Riksantikvarieämbetet  
Statens planverk  
Statsdepartementens organisationsavdelning  
Stockholms kommun  
Sveriges Riksbank  
Svenska Arkitekters Riksförbund (SAR)  
Svenska Arkitektföreningen (SA)

Dessutom har skrivelser i ärendet inkommit från:

Samfundet Sankt Erik  
Magnus Ahlgren, Torbjörn Olsson, Sven Silow Arkitekter SAR

Peter Celsings arkitektkontor

De inkomna remissvaren kan kort sammanfattas på följande sätt:

1. Ingen remissinstans förordar att något av förslagen till nybyggnad genomförs.
2. De nuvarande riksbyggnaderna har ett stort kulturhistoriskt värde och bör bevaras med minsta möjliga förändringar. Om de inte tas i bruk av riksdagen kan de användas för statsdepartementen, kongresser m. m.
3. Det är angeläget att sambandet mellan riksdagshusets arkitektoniska karaktär och dess funktion återupprättas, dvs. att det används av riksdagen (SAR).
4. Fortsatta studier av ombyggnadsmöjligheterna bör kunna leda till att byggnadernas kulturhistoriska värden kan bättre tillvaratas och att kostnadsskillnaden mellan nybyggnad och ombyggnad kan minskas (SAR, byggnadsstyrelsen m. fl.).
5. Kostnader för bevarande utgör kostnader för monumentvård. Det är därför fel att ta med dem i den ekonomiska jämförelsen mellan ny- och ombyggnad (SAR m. fl.).
6. Möjligheterna av en förläggning vid Gustav Adolfs torg bör ånyo undersökas (riksantikvarieämbetet m. fl.).
7. Läget vid Sergels torg erbjuder praktiskt-ekonomiskt många fördelar (länsstyrelsen).
8. Stockholms kommunstyrelse har inte avgett något egentligt yttrande utan föreslår att överläggningar upptas med kommunen ang. riksdagens lokalfrågor. En PM innehållande yttranden från skönhetsrådet, generalplaneberedningen och vissa nämnder åberopas.

Av ovanstående framgår att något entydigt ställningstagande till de i remissen ställda frågorna inte finns med undantag av punkterna 1 och 2 ovan.

Hur remissinstanserna mera preciserat fördelar sig på olika alternativ framgår av följande:

1. Riksdagen blir kvar vid Sergels torg:  
Länsstyrelsen  
Museinämnden  
Statens planverk
2. Nybyggnad (016, 066) enligt prisbelönta förslag:  
Ingen
3. Ombyggnad (022) enligt prisbelönt förslag:  
Statens planverk

Följande remissinstanser anser att tävlingsresultatet inte kan läggas till grund för beslut:

Byggnadsstyrelsen  
SA  
SAR

Slutligen anser följande remissinstanser att möjligheterna till nybyggnad på Nedre Norrmalm bör utredas:

Riksantikvarieämbetet  
Skönhetsrådet  
Samfundet Sankt Erik

Överläggningar mellan representanter för förvaltningsstyrelsen och Stockholms kommun ägde rum den 26 juni 1973.

Kommunen hade valt att inte fixera ståndpunkter eftersom det gällde riksdagens lokalfrågor. Sammanfattningsvis kan sägas att kommunen synes önska att gamla Riksdagshuset skall bevaras och är tveksam inför alltför stora förändringar på riksbankstomten då det gäller ökning av byggnadsvolymen och ianspråktagande av vattenområden. Vidare har man ingenting emot en tidsbegränsad förlängning av kontraktet för provisoriet vid Sergels torg och sannolikt inte heller någonting emot en permanentning av provisoriet.

### Slutsatser

Efter tävlingens genomförande och den därpå följande remissgenomgången och allmänna debatten kan följande konstateranden och bedömningar göras.

Inget av tävlingsförslagen kan i oförändrat skick komma till utförande.

Prisnämnden har i sitt arbete varit bunden av tävlingsprogrammet. Denna bindning existerar inte längre och en översyn av programföresättningarna är befogad.

Rivning av det befintliga riksdagshuset synes numera vara helt uteslutet. Starka krafter talar för ett bevarande. Detsamma torde gälla byggnaderna norr om Gustav Adolfs torg. Dessutom har citysaneringen gått vidare. Norr om Jakobsgatan har kvarteren upplåtits mot tomträtt och där pågår byggnadsverksamhet. Alt. 3 b och 3 c kan därför inte komma ifråga. Ett genomförande av alt. 3 a skulle medföra ianspråktagande av kv. Vinstocken och Johannes Större som nu till stor del disponeras av statsdepartement och annan statlig verksamhet. Grängsbergsbolaget har etablerat sig mera permanent i kv. Jakob Mindre. Alt. 3 a är därför ännu mindre än förut ett konstruktivt alternativ till Helgeandsholmen. En bedömning av förläggning till kvarteren Brunkhuvudet och Brunkhalsen har heller inte givit positivt resultat. Alternativet Nedre Norrmalm måste således avföras ur diskussionen.

Samtidigt som en opinion för bibehållande av riksbyggnaderna vuxit sig stark framstår som allt klarare önskemålet att riksdagen, med hänsyn till sambandet mellan byggnadens innehåll och dess arkitektoniska uttryck, återflyttar till den nuvarande byggnaden på Helgeandsholmen.

Förvaltningsstyrelsen har kommit till den ståndpunkten att nybyggnad på Helgeandsholmen inte bör komma i fråga. För riksdagen återstår då antingen permanent kvarblivande vid Sergels torg eller återflyttning till Helgeandsholmen efter ombyggnad enligt något av ombyggnads-

förslagen. För att kunna ställas mot varandra kräver båda alternativen noggranna utredningar. Dessa diskuteras här nedan.

### **Permanentning av provisoriet vid Sergels torg**

Kvarblivande vid Sergels torg kan lösas genom antingen långtidskontrakt eller förvärv.

Enligt Stockholms kommuns uppfattning har det vid det nuvarande kontraktets undertecknande varit underförstått dels att provisorietiden skulle omfatta cirka 10 år, dels att det i det fall riksdagen önskade kvarstanna permanent vid Sergels torg ny uppgörelse måste träffas. Man anser att dagens hyra bygger på ett antal olika förutsättningar som rimligen inte kan gälla om riksdagens vistelse vid Sergels torg blir av längre varaktighet. De poster som kan påverka hyran är bl. a. markvärdet, vissa byggnadskostnader och faktiska driftkostnader.

En eventuell försäljning av komplexet till riksdagen kan enligt vad man framhåller från kommunens sida ske enligt två principer. Antingen kan en tomträttsupplåtelse med försäljning av vissa byggnadsdelar göras på sedvanliga villkor eller kan såväl mark som byggnader säljas till riksdagen. Med hänsyn till såväl kommunens som enskildas omfattande intressen i byggnaderna måste de olika alternativen studeras med utgångspunkt i vilka möjligheter som föreligger att tillgodose dessa även i framtiden efter en överlåtelse.

Östra kulturhuset är hårt sammanknutet med den del av komplexet som är uthyrd till riksdagen. Förutom den mycket påtagliga rent konstruktiva kopplingen byggnadsdelarna emellan är låsningen total vad beträffar den VVS- och eltekniska försörjningen, vilken i sin tur styrs från en manövercentral i teaterhuset. Även andra restriktioner, exempelvis i fråga om brandskydd med utrymningsmöjligheter, föreligger.

Om byggnadskomplexet övergår till riksdagen måste det ske med åtskilliga förbehåll från kommunens sida.

För riksdagens del är expansionsmöjligheterna inom området av vitalt intresse.

Ingående utredningar och förhandlingar måste således föregå en preliminär överenskommelse som kan ligga till grund för beslut.

### **Ombyggnad på Helgeandsholmen**

Förslagsställarna till de två prisbelönta ombyggnadsförslagen tillhör de arkitekter/arkitektgrupper som på särskilda villkor inbjudits till tävlingens första steg. De har som inbjudna även deltagit i tävlingens andra steg.

Förslag 022 "Norrström", 4:e pris, har till förslagsställare arkitekt SAR Peter Celsing.

Förslag 013 "Aron II", 5:e pris, har till förslagsställare arkitekterna SAR Magnus Ahlgren, Torbjörn Olsson, Sven Silow och Göran Streijffert.

Villkoret för de inbjudna, att det nuvarande riksdagshuset skulle bibehållas på ett sådant sätt att den ursprungliga arkitekturen i väsentliga

avseenden bevaras, hade en allmängiltig betydelse vid prisenämndens bedömning och måste alltså gälla.

Förslagen representerar två skilda principer.

I 022 rivs riksbanksbyggnaden så när som på fasaderna mot Riksgatan. På platsen uppförs en nybyggnad med tämligen stor volym och innehållande huvuddelen av riksdagens lokaler. Denna byggnad förbinds över och under Riksgatan, vars portalbyggnader bibehålls, med det gamla Riksdagshuset. Hit förläggs utskotten och partilokalerna.

Byggnaden har karaktär av ny huvudbyggnad för riksdagen. Genom att huvuddelen av lokalbehovet lagts dit belastas det gamla Riksdagshuset inte mer, än att det kan användas med mycket små planändringar. Byggnaden som helhet av yttre och inre består. Alla karaktäristiska och arkitektoniskt eller historiskt viktiga rum är bevarade intakta och fortfarande använda för riksdagens behov.

Genom att utnyttjandet av det gamla Riksdagshuset i realiteten sänks, får ombyggnadsförslaget en stor total volym.

Förslaget har av prisenämnden bedömts ha god funktion. Kostnaden har angivits till 270 milj. kr. i 1972 års pris.

I 013 behålls exteriörerna av såväl Riksdagshus som Riksbank i stort sett oförändrade. I en uppbyggnad på riksbanksbyggnaden markerar sig den nya plenisalen i exteriören. I Riksdagshuset behålls vissa rumsfiler innanför fasaderna medan byggnadens inre i övrigt, bl. a. kamrar och trapphall, rivs ut. Riksbanksbyggnaden blir ny innanför fasaden. Förbindelse mellan byggnaderna har ordnats dels genom gångar i Riksgatans portaler, dels genom en kommunikationsled under gatan.

Bevarandet av riksbyggnadernas yttre har möjliggjorts genom en radikal förändring av byggnadernas inre, varvid stora kulturhistoriska värden offras.

Förslaget har av prisenämnden bedömts ha god funktion, dock något sämre än 022. Kostnaden har angivits till 255 milj. kr. i 1972 års pris.

Det inköpta förslaget 011 "Aron I", som endast deltog i tävlingens första steg, följer samma princip som 013 "Aron II" men har ett längre drivet bevarande då det gäller riksbyggnadernas interiörer.

## Fortsatt utredning

Här har diskuterats förslagen 022 "Norrström", 013 "Aron II" och i viss utsträckning 011 "Aron I". Det har gjorts med hänsyn till att dessa förslag synes ligga närmast till för den vidarebearbetning som föreslås.

Skulle det fortsatta utredningsarbetet ge vid handen att annat ombyggnadsförslag skulle visa sig vara värt att ytterligare bearbeta skall detta beaktas och redovisas.

Det ligger i sakens natur att utredningsarbetet också skall omfatta möjligheterna för riksdagen att för särskilda funktioner och tänkbara framtida expansion taga i anspråk annan bebyggelse än riksbyggnaderna.

En omprövning av lokalprogrammet med dess sambandskrav, där bl. a. erfarenheter från Sergels torg skulle tillgodogöras, kan tänkas ge lättnad

vid den fortsatta bearbetningen. Arbetet innebär då en successiv och växelvis prövning och anpassning av riksdagens lokalkrav gentemot riksbyggnadernas förutsättningar. Sådana åtgärder kan beräknas få en kostnadssänkande effekt. Illär kan samtidigt påpekas att vissa kostnader blir oförankomliga i och med att man bestämmer sig för ett bevarande oberoende av om riksdagen brukar byggnaderna eller ej.

En viktig faktor som påverkar kostnaderna är behovet av grundförstärkning. Byggnadsstyrelsen har i sitt remissvar den 16 april 1973 anfört följande beträffande grundförhållanden:

En av de tävlingens förutsättningar som förtjänar att ytterligare kommer tillrättas är frågan om grundförstärkning av riksbyggnaderna.

I tävlingsprogrammet liksom i byggnadsstyrelsens utredning "Riksdagens hus", vilka båda bygger på ställningstaganden gjorda under 1967, har angivits att fortsatt bruk av riksbyggnaderna torde kräva kostsamma grundförstärkningar. Anledningen härtill skulle vara dels de sättningsrörelser huset genomgått, dels den pågående landhöjningen vilken inom en 30-årsperiod torde medföra att den rustbädd på vilken byggnaderna vilar delvis kommer att ligga över grundvattennivån med rötrisk som följd, dels slutligen de bakterieangrepp vilka de under rustbädden belägna träpälarna visat sig vara utsatta för.

Sedan 1967 har emellertid genom bl. a. fortsatta mätningar ytterligare kunskap om riksbyggnadernas grundförhållanden erhållits. På senare tid utförda avvigningar och sprickviddsmätningar tyder sålunda på att byggnaderna nu satt sig färdigt och kan anses stå stabilt. Bakterieangreppens negativa konsekvenser för träpälarnas hållfasthet är ännu ej till fullo bekräftade.

En grundläggning av den typ som använts för riksbyggnaderna är däremot känslig för markarbeten i byggnadens närhet. Normala grundförstärkningsarbeten för eventuella tillbyggnader kan således befaras få negativa konsekvenser för de bevarade byggnadernas grundläggning.

Sammanfattningsvis kan sägas att under förutsättning att inga större grundläggningsarbeten företas i byggnadernas omedelbara närhet och att inte belastningarna på nuvarande grundläggningar avsevärt ökas bör grundförstärkningar tills vidare kunna anstå.

Det är således inte förenat med några tekniska problem att behålla byggnaderna i nuvarande skick utan tillbyggnader.

För det fortsatta utredningsarbete som föreslås avser förvaltningsstyrelsen att skapa en projektorganisation som skall kunna som konsulter anlita tävlingsdeltagare och teknisk expertis. En särskild rådsgrupp tillskapas bestående bl. a. av vissa förutvarande prisnämnsledamöter som experter.

Utredningskostnaderna har beräknats till 250 000 kr.

Utredningsarbetet som skall vara slutfört sommaren 1974 skall sålunda omfatta utarbetade förslag till följande alternativ nämligen

- 1.1 långtidskontrakt med Stockholms kommun avseende nuvarande lokaler vid Sergels torg
- 1.2 förvärv av berörda fastigheter vid Sergels torg
- 2 ombyggnad på Helgeandsholmen

Därmed skulle riksdagen få underlag för beslut i husfrågan under höstsessionen 1974.

## Hemställan

Under återopande av vad i det föregående anförts hemställer riksdagens förvaltningsstyrelse att riksdagen

1. uppdrager åt styrelsen att utreda förutsättningarna och kostnaderna för permanenta lokaler för riksdagen vid Sergels torg genom långtidskontrakt med Stockholms kommun alternativt förvärv av berörda fastigheter,
2. uppdrager åt styrelsen att föranstalta om bearbetning av vissa ombyggnadsförslag gällande Helgeandsholmen samt
3. till *Den inre riksdagsförvaltningen: Fortsatt utredning om riksdagens hus* på tilläggsstat 1 till riksstaten för budgetåret 1973/74 under femtonde huvudtiteln B 4 anvisar ett reservationsanslag av 250 000 kr.

I handläggningen av detta ärende har deltagit, förutom undertecknad ordförande, herrar Larsson i Staffanstorp, Wörnberg, Adamsson och Ullsten, fru Kristensson samt herrar Augustsson, Larsson i Karlskoga och Stridsman.

Vid behandlingen av ärendet i förvaltningsstyrelsen gjordes protokollsanteckning enligt bilaga.

## RIKSDAGENS FÖRVALTNINGSSTYRELSE

På styrelsens vägnar

HENRY ALLARD/

*Eric Lindström*

## Särskilt yttrande

av herr Ullsten:

Förvaltningsstyrelsens beslut innebär att man avvisar tanken att bygga ett nytt riksdagshus på Helgeandsholmen. De alternativ som i stället övervägs är 1) att stanna kvar vid Sergels torg och 2) att flytta tillbaka till Helgeandsholmen efter en ombyggnad. Den tredje möjligheten, att utreda en alternativ lokalisering av ett nytt riksdagshus, berörs inte närmare.

För egen del har jag i ett särskilt yttrande till prisnämndens utlåtande gett uttryck åt den meningen att såväl ny- som ombyggnad på Helgeandsholmen måste avvisas. Riksdagshuset representerar enligt min mening ett omistligt kulturhistoriskt värde. Därför bör det bevaras.

Denna mening delas alltså av förvaltningsstyrelsen så långt att man avvisar tanken på en rivning. Däremot utesluter man inte ombyggnads-

alternativen. Två typer av ombyggnadsförslag skall prövas av den föreslagna projektgruppen. Den ena, representerad av 022, förutsätter en ny byggnad på riksbankstomten medan riksdagshuset i stort sett bevaras intakt. Den andra, t. ex. 013, förutsätter en praktiskt taget total omgestaltning av båda byggnadernas interiör.

Som jag närmare utvecklat i det särskilda yttrandet finner jag ingen av dessa lösningar godtagbar. En total omgestaltning av riksdagshusets interiör ter sig ur kulturhistorisk synpunkt lika oacceptabel som en rivning. En nybyggnad på riksbankstomten av den typ som förslag 022 representerar skulle innebära att Helgeandsholmen belastades med en överväldigande byggnadsvolym med förödande konsekvenser för stadslandskapet.

Om både funktionella, stadsbildsmässiga och kulturhistoriska krav skall kunna tillgodoses, måste riksdagens lokalfråga lösas utanför Helgeandsholmen. Detta stod klart redan när riksdagen 1968 beslöt om en arkitektpristävling. Att denna trots motstånd från en stor minoritet både i riksdagen och i Stockholms kommunfullmäktige och trots varningar från en bred opinion bland landets stadsbyggnadsexperter ändå kom att begränsas till Helgeandsholmen måste betraktas som ett historiskt misstag. Beslutet var så mycket mer beklagligt som unika möjligheter till en bra alternativ placering av ett riksdagshus just då förelåg i och med utformningen av att stadspartiet norr om Gustav Adolfs torg ännu inte bestämts.

I det läge som nu uppstått är det möjligt att ett kvarstannande vid Sergels torg är den enda rationella lösningen av riksdagens lokalfråga. En återflyttning till Helgeandsholmen kan enligt min mening endast bli aktuell om betydande delar av lokalprogrammet kan inrymmas utanför Helgeandsholmen. Kanslihuset och övriga byggnader i Gamla staden som nu disponeras av Kungl. Maj:ts kansli är i så fall de som närmast kommer i fråga. Denna möjlighet bör bedömas av den föreslagna projektgruppen. Att med andra utgångspunkter lägga ner pengar på en bearbetning av det prisbelönta ombyggnadsförslaget finner jag inte meningsfullt.

*Bilaga*

Fru Kristensson ville ha till protokollet antecknat att enligt hennes mening målsättningen skall vara att riksdagen skulle flytta tillbaka till Helgeandsholmen. Med hänsyn till angelägenheten av att riksdagen vid sitt slutliga ställningstagande har tillräckligt underlag för sin bedömning ville hon dock ej motsätta sig en utredning av alternativet med permanenta lokaler vid Sergels torg.





